

Kunst en bos, een pleidooi voor mysterie

Net als de milieusector hebben de kunsten het moeilijk hun waarde te valoriseren in een samenleving waar kosten en baten worden afgewogen binnen een redelijke termijn en met harde cijfers. De sectoren proberen toch dapper te becijferen wat de ecosysteemdiensten van boreale wouden, de duurzame ontwikkeling van Ecuador en de kunstsector van de provincie Antwerpen waard zijn in de eenheid die we het best begrijpen: centen. Zo is de actuele waarde van parkbomen blijkbaar 5,22 euro/cm². Er bestaat een druk tot verantwoording die niet lijkt af te nemen, integendeel, en die daarbij hopeloos tekort schiet. Want kunst en natuur hebben de unieke gave ethische, esthetische en filosofische markerings te plaatsen bij wat we voelen, denken en doen.

Daarom een oproep om – naast de cijfers – toch ook vooral te focussen op verbeelding en mysterie en de aanval te verplaatsen van het stugge hoofd naar het weke hart van de bosliefhebber (in spe).

Natura artis magistra

Ofte natuur is de leermeesteres van kunst en wetenschap, al 175 jaar de leuze van Artis Nederland. Tijd om even stil te staan bij deze drievuldigheid.

We voelen als mens vaak een sterke tegenstelling tussen maatschappij en natuur (de Jong, 2014). Een schot dat de milieusector maar moeilijk kan omzeilen. Kunst, als onderdeel van het eerste, maar *verbeeld* van het tweede, kan ervoor zorgen dat we de natuur niet langer zien als tegenstander (Smets, 2012). Kunst is als een Paard van Troje dat natuur binnenleidt via de mens zijn zwakke plek: schoonheid. Want de natuur zelf heeft noch de behoefte, noch de bedoeling om esthetisch te zijn.

“Na de intrede van wetenschap konden we bossen niet meer zien als geplaagd door elfen, nimfen of kabouters. Bossen zijn levensgemeenschappen; we hebben hen

SANNE HUYSMANS, BOS+

Figuur 1: collectief kunstwerk uit 'Kleur het bos van je dromen'
© Sophie Vanhomwegen, 2012

genaturaliseerd.” (Holmes Rolston III, 1998) Wetenschap is noodzakelijk om de subtiliteit en de onderliggende mechanismen van het bos als ecosysteem te begrijpen. Noodzakelijk, maar niet voldoende.

Naast de primaire, objectieve kwaliteiten, heeft het bos ook secundaire kwaliteiten die de waarnemer er zelf aan toeschrijft. En als we natuur te sterk *absoluteren*, raakt onze verbondenheid ermee zoek (Twaalfhoven, 2005). Achter een woord als “draagvlak” zitten harde feiten, maar ook – en vooral – emotionele betrokkenheid. Het is dus zaak om ons weer te kunnen identificeren met de natuur die ons omringt.

Artis-professor de Jong pleit voor een nieuw cultureel besef van wat natuur voor ons betekent, hoe we dat integreren in onze kennis en onze voorstellings- en verwachtingswereld. De modernistische, abstracte benadering van de natuur is verleden tijd.

Figuur 2: een woud vol kabouters

Kabouters

Bossen zijn fascinerend omdat ze een gevoel van eeuwigheid uitademen, met een andere tijdschaal (Holmes Rolston III, 1998). Ze hebben een aura van een oude en verloren oorsprong, het is een eindeloze wereld vol schaduwen.

Cultuur en natuur worden vaak aanzien als elitair, een idee dat de sector zelf deels heeft versterkt (Nuchelmans, 2012). 'In de natuursector is er lang over natuur gesproken als biodiversiteit. Van belang was de variatie in planten en dieren [...]. Mensen verstaan onder natuur echter veel meer.'

Daarom moeten we de kabouters net wel levend houden, wijzen op de pracht van een bos in herfsttooi en op de onmetelijke hoogte ervan, we moeten alle zintuigen activeren en verdwalen. Het bos is als een kathedraal zonder revelatie. Laat ons haar mysterieuze waardigheid behouden.

Een manier om dat te doen is beleving en emotie een prominente plaats te geven in het contact tussen mens en natuur. Kunst is een uitstekend middel om dit te doen. Kunst draagt een bepaalde visie over de samenleving in zich die het rationele overstijgt (Vermeersch, 2013). Het is een spiegel van de tijdsgeschiedenis die provoceert, chargeert, bekritiseert, alternatieven biedt en naar het onmogelijke reikt (Van der Speeten, 2012). Er zijn verschillende kunststromingen die de natuurlijke omgeving inschakelen.

Eco en art

Waar de grenzen vervagen en waar de natuur voorwaarden schept voor de kunst en de kunst de natuur verbetert, komt *eco-art* in het vizier. Eco-kunstenaars nemen de open ruimte in en poneren een visie op de omgeving om de relatie tussen mens en natuur te verbeteren (Smets, 2012). Een samengaan van creatieve en pedagogische aspecten dus. Het kan een vorm van interactie met het publiek zijn die nieuwe inzichten geeft in het landschap en de bestaande tegenstellingen "onthardt". En daarom is een artistieke aanpak ook een interessante aanvulling op milieu-, landschaps- en duurzaamheidsprojecten.

Een voorbeeld van *eco-art* is het werk '7000 Eiken' (7000 Eiken) van Joseph Beuys. In 1982 besloot hij dat de stad Kassel groener moest worden. Hij plantte 1 eik en vormde een gigantische pijl van 7000 stenen basalt. De stenen moesten blijven liggen totdat er voor elke steen 1 eik werd geplant. Waar de stenen onveranderlijk blijven, symboliseren de bomen groei. De tegenstand van de lokale bevolking, die hinder ondervond van de stenen, verdween naarmate de eiken de stadsomgeving aangenamer maakten. De laatste eik werd geplant in 1987.

Dit voorbeeld toont aan hoe kunst kan uitdagen om de omgeving anders te bekijken en een motor kan zijn voor verandering.

Bekender dan *eco-art* is *land art*. Het *activisme* is hier veel minder uitgesproken. De kunst is tijdelijk en subtiel verweven met de natuur. Vaak gebruikt de kunstenaar louter natuurlijke materialen. Bij *land art* staat de esthetische beleving centraal en het stimuleert het publiek om met verwondering en respect te kijken naar de omgeving. De kunstenaar wordt een soort architect.

In 1970 maakte Robert Smithson het werk *Spiral Jetty*, een grote, spiraalvormige pier uit basaltsteen en aarde in het Great Salt Lake in Utah. Het werk symboliseert het ingrijpen van de mens in de natuur en de natuur die op haar beurt de constructie met veel geduld weer afbreekt. Veertig jaar later blijft het een iconisch werk binnen *land art* dat traag maar zeker door erosie verdwijnt.

Vandaag is Andy Goldsworthy een van de bekendste *land art* kunstenaars. Met natuurlijke materialen die hij vindt in de natuur, met een beperkt, natuurlijk kleurenpallet en met een absoluut minimum aan gereedschappen, brengt Goldsworthy orde aan in de natuur. Hij levert eigen, vergankelijke bijdragen aan de omgeving, die zich louter onderscheiden van de rest omdat de maker een mens is en niet de natuur.

Land art technieken kunnen ook heel gemakkelijk en met verrassende resultaten gebruikt worden binnen educatie.

Educatie

“Voor alle kinderen zijn kunsten een andere manier om dingen te begrijpen dan de wetenschappen dat zijn. Omdat ze een arena vormen zonder juiste en foute antwoorden, die de vrijheid geeft om te ontdekken en te experimenteren. Het is ook een plaats om aan introspectie te doen en persoonlijke betekenis te vinden.” (OESO, 2013) Dit is een bijzondere vaststelling voor een economisch gerichte instelling als de OESO.

Traditioneel gaat milieu- en ontwikkelingseducatie (NME en EDO) over begrijpen en weten. De laatste jaren zien we gelukkig een verschuiving: de idee dat kennis, houding en gedrag op één rechte liggen en rationeel zijn, is achterhaald, we moeten dus op zoek naar completere manieren van educatie en sensibilisering. Cultuur kan daarvoor als middel worden ingezet (Wervers, 2012). Cultuur- en kunsteducatie en duurzaamheid kunnen elkaar op veel manieren raken en versterken.

‘Wanneer kunst, cultuur en natuur spreken tot de waarnemer, wordt hij zich bewust van zijn plaats en verantwoordelijkheid in zijn omgeving, wordt hij zelfbewust, en neigt hij tot communicatie over zijn gevoelens en interpretaties’, zegt kunstpsychologe Charlotte De Groot (2012). ‘Het verlangen naar schoonheid in kunst en natuur is iets intiems dat kwetsbaar maakt. Het herinnert aan een vroeger stadium van verloren geluk en harmonie. Het schone is zeker meer dan verpakking, en leidt naar diepe en soms moeilijk te verwoorden emoties, al is de drang om die te verwoorden en te delen met intimi zeer reëel. Zo worden natuur- of kunstervaringen een stap naar contact, sociale herintegratie [...] en verantwoordelijkheidsbesef.’

Met het project ‘Kleur het bos van je dromen’ doorlopen we trajecten van 14 weken in het basisonderwijs (www.boske.org). We proberen het belang van bos voor ontwikkeling en cultuurbeleving in Ecuador al creërend bij te brengen. Een kunstenaar komt elke week *co-creëren* met leerlingen en leerkracht. De informatie en het educatief materiaal is ten allen tijde beschikbaar, maar van ondergeschikt belang. Veel belangrijker is de expressie van de kinderen en het interne proces dat de onpersoonlijke informatie verandert in iets wat hen eigen is.

Hoewel het voor een organisatie, die educatieve doelstellingen heeft vooropgesteld, niet gemakkelijk is om de draaiboeken van de zekerheid aan de kant te schuiven en in plaats daarvan mee te gaan in een onzeker creatieproces; merken we binnen ‘Kleur het bos van je dromen’ dat de onverwachte kronkels die kinderen, leerkrachten en kunstenaars samen maken, kunnen leiden tot meer diepgaande expressies en de ontwikkeling van het kind als persoon in relatie tot de wereld.

Figuur 3: Rainbow Sun Wheel. Richard Shilling is een hedendaagse land artist.
© Richard Shilling

Met de Brusselse stadskinderen van basisschool De Brongingen we boomklimmen. Het was voor velen onder hen de eerste keer dat ze zo nauw in aanraking kwamen met de natuur. De juf beschreef het later als een van de hoogdagen van het schooljaar, een ervaring die bij de kinderen nog lang heeft nagezinderd en hen heeft doen nadenken over de omgeving waarin ze wonen en willen wonen.

In basisschool Sint-Salvator onderzochten de kinderen ‘woudgeesten’. Inspiratiebronnen waren natuurlijk de legendes uit Ecuador, maar ook onze Europese traditionele verhalen en het werk Wilder Mann van Charles Freger. Daarop maakten de kinderen zelf kostuums van woudgeesten met natuurlijke materialen uit de omgeving. Het is een mooi voorbeeld van hoe Noord-Zuid-educatie wordt uitgebreid met het leren kennen van de geschiedenis van je eigen maatschappij, hoe kunst daarvoor een leidraad kan zijn en hoe leren en doen samen gaan. ■

Conclusie

De mens kan niet zonder bossen. De mens vernietigt bossen aan een ontstellend tempo. De paradox tussen feitelijk belang en draagvlak is vaak heel groot. Milieuprojecten moeten samengaan met een open, participatieve sensibilisering die het publiek uitdaagt en verrast. Geëngageerde kunst en cultuur zijn hiervoor een uitstekend middel. Naast ecosystemen, habitats en niches, vormt de natuur immers ook het decor voor legendes en sprookjes, een voedingsbodem voor fantasie en creativiteit, een plaats voor traagheid en geschiedenis.

Referenties:

www.bosplus.be > Kenniscentrum > Publicaties > Bosrevue